

باسمه تعالی

عنوان کرسی: نقد دو دلیل بر حرمت استخراج بیت کوین و اثبات حلیت
آن به عنوان جعاله

ارائه دهنده: حجت الاسلام سید روح الله ذاکری (مدرس سطوح عالی حوزه علمیه قم)

ناقد اول: حجت الاسلام دکتر علیرضا طلابی مزرعه نو (هیئت علمی جامعه المصطفی العالمیه)

ناقد دوم: حجت الاسلام دکتر سید عبدالحمید ثابت (هیئت علمی جامعه المصطفی العالمیه)

مدیر کرسی: حجت الاسلام حسن شکوری (هیئت علمی جامعه المصطفی العالمیه)

مکان: دانشگاه مجازی المصطفی

زمان: شنبه (۳۰ اردیبهشت ۱۴۰۲)، ساعت ۱۵-۱۳

در این کرسی که با تلاوت آیاتی از کلام الله مجید آغاز گردید، در ابتدا مدیر کرسی با ارائه ضوابط و نحوه مدیریت کرسی به تبیین مسئله پرداختند و سپس از حجت الاسلام ذاکری به عنوان ارائه دهنده کرسی درخواست نمودند که مطالب خود را ارائه نمایند.

در ادامه، ارائه دهنده حجت الاسلام ذاکری به بررسی رویکرد مدنظر خویش نسبت به موضوع کرسی پرداختند و موضوع را به شرح زیر بررسی نمودند:

یکی از جدیدترین مباحث مالی و اقتصادی در جهان بررسی قوانین مرتبط با رمز ارزهاست. سرعت گسترش و اقبال مردم به رمز ارزها تا حدی است که نهتنها مراجع افتاء در بلاد اسلامی، بلکه دولت های مطرح دنیا نیز نسبت به تدوین قوانین جامع مربوط به آن ابهامات فراوانی دارند. تلفیق فتاوری و دارایی یکی از ویژگی های ارزهای رمز پایه و در رأس آنها بیت کوین است. عدم دخالت یک نهاد دولتی و یکسان بودن همگان در استخراج و مبادله آنها از ویژگی های این رمز ارز است که بنیان های نظری و مبانی فلسفی-اقتصادی اش را میتوان به کتاب خصوصی سازی پول هابک نسبت داد ظهور این پدیده مناسبات و سیاستهای اقتصادی به خصوص در حوزه حکمرانی پولی را تحت الشعاع قرار داده است. جوامع مذهبی، ورای نگاه فنی و اقتصادی به این فتاوری، نیازمند واکاوی آن از دریچه شریعت هستند؛ به ویژه اینکه اقبال به آن بنا به علل مختلفی که اشاره

خواهد شد، روزافزون است. برخی از اندیشمندان اسلامی با هدف پاسخ به دغدغه های جامعه، به موضوع شناسی و تبیین حکم استخراج بیت کوین وارد شده و در جهت کشف حکم شرعی آن تلاش کرده اند. در این میان، بررسی مبانی فقهی دو دیدگاه شیعه و اهل سنت و امکان تأثیر و تأثر اندیشمندان معاصر این دو دیدگاه در تعیین وظیفه شرعی مکلف و تحلیل ادله آنان، میتواند گامی در جهت کشف دیدگاه شارع در این مبحث به شمار آید. مخالفان مشروعیت استخراج بیت کوین از هر دو دیدگاه ادله مختلفی دارند که در تحقیق حاضر به تحلیل دو دلیل مهمتر و شایعتر پرداخته شده است: ۱- حق حاکمیت در ضرب سکه و انتشار پول؛ ۲- قمار.

تعریف رمز ارز

تعریف رمز ارز 2 از نگاه فنی و تخصصی با نگاه اقتصادی و مالی متفاوت است؛ لذا بعضی از دولتها رمز ارز را یک پول و بعضی یک کالا به حساب میآورند. ۳ متخصصان حوزه رمز ارز آن را اینگونه تعریف میکنند: «بیت های موجود در حافظه کامپیوتر که ارزشی برابر با پول نقد دارند. به عبارت دیگر، پول الکترونیکی نوعی ساز و کار جهت پرداخت ارزش ذخیره شده (یا پیش پرداخت شده) است که در آن حجم معینی از وجوه که امکان استفاده دارد، در یک قطعه الکترونیکی ذخیره میشود و قابلیت به کارگیری در معاملات اقتصادی را می یابد.

با توجه به مجموعه نکات دخیل در هویت رمز ارز و آنچه در نگاه شرعی تأثیرگذار است، میتوان در تعریف آن گفت رمز ارز یک دارایی دیجیتال است که در تولید واحدها و نقل و انتقال آن از تکنیک رمزگذاری استفاده میشود و غالباً به صورت غیرمتمرکز تولید و مبادله میشود. دو نکته در این تعریف قابل توجه است؛ نخست اینکه تعبیر پول در کاربردهای عرفی منحصر است در دارایی محسوس، مانند سکه های طلا و نقره (درهم و دینار) یا اسکناس، لذا تعبیر پول دیجیتال 4 برای رمز ارز تعبیر دقیقی نخواهد بود، زیرا هیچ هویت ملموسی برای رمز ارز وجود ندارد و در واقع یک دارایی است که تولید و هویتش چیزی جز تعدادی رمز موجود در حافظه کامپیوتر نیست.

دوم اینکه انتشار پول در هر کشوری بر عهده بانکهای مرکزی است و در مبادله پولها نیز نقش بانکها یا مؤسسات مالی اعتباری یک نقش واسط بین آحاد مردم یا مردم با حاکمیت یا تبادلات بینالمللی است، لکن در تولید و مبادله رمز ارزها این نقش ملغی شده و هرکدام از افراد میتوانند رمز ارز را استخراج و تولیدکنند و با دیگران به مبادله بپردازند، بدون نیاز به یک نهاد واسط، که از این ویژگی به «غیرمتمرکز» تعبیر میشود تولید و استخراج رمز ارزها غالباً به صورت غیرمتمرکز و عمومی است، لکن تولید بعضی از رمز ارزها مانند «تتر» به اینصورت است که «توکن»ها توسط یک شرکت خاص تولید و برای استفاده در تبادلات به مردم عرضه میشوند، پس تولیدشان متمرکز و مبادله شان غیرمتمرکز است. بیت کوین رمز ارزی است که استخراج و مبادله آن غیرمتمرکز است.

تقسیم رمز ارزها

ارزها و اسکناسها تا سالیان متمادی پول با پشتوانه به شمار میرفتند؛ یعنی پشتوانه هر قطعه اسکناس مقداری معین از طلا یا نقره بود؛ چنانکه تا دهه ۱۹۷۰م. هر اونس طلا معادل و پشتوانه ۳۵ دلار قرار میگرفت؛ لکن در ۱۹۷۱م. ریچارد نیکسون - رئیس جمهور وقت ایالات متحده آمریکا - ضرورت در نظر گرفتن پشتیبان برای پول (دلار) را ملغی اعلام کرد و از آن زمان تقریباً تمام اسکناس های موجود در کشورهای گوناگون، پول بدون پشتوانه به حساب میآیند. این نوع از پول، که پول دستوری یا قانونی نیز نامیده میشود، عملاً ارزش خود را از قانون، اعتبار قانونگذار، و قدرت اقتصادی کشورها میگیرد، نه از ارتباط با کالاهای واقعی مانند طلا و نقره.

رمز ارزها بر دو قسمت اند: برخی دارای پشتوانه و برخی بدون پشتوانه اند. از آنجا که این مسئله در حکم شرعی دخالت دارد، به اختصار اشاره میکنیم رمز ارز دارای پشتوانه که در واقع خودش مالیت و اعتبار مستقل ندارد، بلکه سند است برای یک شی دارای مالیت، بر چهار قسم است:

الف - رمز ارزی که پشتوانه اش طلاست؛ مانند دیجیکس گلد DGX واحد آن معادل یک گرم طلاست.

ب - رمز ارزی که پشتوانه اش نفت است؛ مانند پترو (در ونزولا) که هر واحد آن با یک بشکه نفت معادل سازی شده است.

ج - رمز ارزی که پشتوانه اش اسکناسی مثل دلار امریکاست؛ مانند تتر که هر توکن و واحد آن تقریباً معادل یک دلار است.

د - رمز ارزی که پشتوانه اش یک رمز ارز دیگر است؛ مانند «دای» که پشتوانه اش «اتر» است.

بعضی از رمز ارزها بدون پشتوانه اند؛ یعنی اعتبار مستقلی دارند که نزد عرف و عقلا دارای مالیت به شمار می آید و سند چیز دیگری نیستند؛ مانند بیت کوین. البته، تعبیر دقیقتر این است که بیت کوین یک فتاوری است؛ پس پشتوانه بیت کوین همین فتاوری بودن آن است. بیت کوین میتواند به عنوان سکویی باز برای تبادل ارزش استفاده شود، به همان نسبت که اینترنت سکویی باز برای تبادل اطلاعات است.

تعریف بیت کوین

بیت کوچکترین واحد اندازه گیری داده ها در رایانه است و کوین به معنای سکه. پس بیت کوین در لغت به معنای سکه کامپیوتری و دیجیتال است. از بیت کوین با نماد اختصاری BTC یاد میشود. به دو تعریف اصطلاحی متداول اشاره میکنیم، که البته تعریف کامل و دقیقی نیستند.

تعریف اول: بیت کوین یک ارز دیجیتال متباز همتا به همتا (قابل مبادله) است.

تعریف دوم: در واژه نامه آکسفورد آمده است: سیستمی از پول الکترونیک که در خرید و فروش برخط (آنلاین) استفاده میشود و مستقل از دخالت یک بانک مرکزی است.

در این دو تعریف اصطلاحی، اگرچه قیودی مانند «متن باز»، «همتا به همتا»، «پول الکترونیک»، «خرید و فروش (نقل و انتقال) آنلاین»، و «مستقل از دخالت بانک مرکزی» ذکر شده است، باز هم تعریف کامل و دقیقی برای بیت کوین نیستند،

زیرا: اولاً بیت کوین نوعی پول شمرده شده، درحالیکه هنوز بین پول یا کالا بودن آن اختلاف است. کشورهایی مانند ژاپن، آلمان، و ایتالیا رمز ارزها را شکل جدیدی از پول و نوعی ابزار پرداخت به شمار آورده اند؛ کشورهایی مانند کانادا، چین، و اتریش آن را نوعی کالا دانسته اند؛ و کشورهایی مانند روسیه، ونزوئلا، و مکزیک از آن تحت عنوان دارایی یاد میکنند.

ثانیاً استقلال بیت کوین از دخالت یک بانک مرکزی صرفاً نسبت به خرید و فروش نیست، بلکه بیت کوین علاوه بر مبادلات، در استخراج هم مستقل از هر بانک مرکزی است. ثالثاً بیت کوین یک رمز ارز بدون پشتوانه و دارای اعتبار مستقل است. لذا، ذکر این قید برای اخراج سایر رمز ارزها از تعریف لازم است. با توجه به این نکات، بهتر است بیت کوین را اینگونه تعریف کنیم: یک دارایی اعتباری و دیجیتال است که در تولید (استخراج) و نقل و انتقال آن از تکنیک رمزگذاری استفاده میشود و فاقد پشتوانه است و استخراج آن به صورت غیر متمرکز و مبادله آن نیز به صورت همتا به همتا (و غیر متمرکز) صورت میگیرد.

تعبیر به دارایی باعث میشود این تعریف طبق هر دو دیدگاهی که بیت کوین را پول (ارز) یا کالا میدانند، صادق باشد و البته حکم شرعی براساس هرکدام از این دو دیدگاه تفاوت پیدا میکند؛ چنانکه اگر بیت کوین را ارز و پول به حساب آوریم، طبق مبانی اهل سنت، ضرب سکه و انتشار پول (استخراج بیت کوین) از امور انحصاری حاکمیت است؛ اما اگر کالا باشد، چنین انحصاری برای حاکمیت تصویر نخواهد شد.

ارکان بیت کوین

هویت بیت کوین بر چند رکن استوار است که برای کشف حکم شرعی آن، توجه به بعضی از این ارکان لازم است:

رکن اول: بلاکچین

ساز و کار اعتبار و تبادل اسکناس کاملاً وابسته به یک نهاد واسط مانند بانک مرکزی هر کشور است و با توجه به ویژگی های امنیتی که برای اسکناس در نظر گرفته میشود، خطر جعل و تقلب را تا حد بسیار زیادی کاهش میدهد، و بدیهی است که فرد نمیتواند یک برگه اسکناس را در یک لحظه در دو معامله به دو نفر پرداخت کند. اما نسبت به بیت کوین، از طرفی ساز و کار نقل و انتقال آن به صورت مستقل و بدون نهاد واسط است و از طرف دیگر تقلب، هک، و فروختن و استفاده چندباره از آن توسط یک نفر در تبادلات مختلف به جهت ساده بودن کپی داده های کامپیوتری، میتواند به راحتی امکانپذیر باشد که فردی یک بیت کوین را همزمان به افراد مختلف بفروشد.

مخترع بیت کوین (ساتوشی ناکاموتو) این مشکل را با استفاده از فناوری بلاکچین یا همان زنجیره بلوکی حل کرده است. بلاک، اساسی ترین ساختار داده در بیت کوین، و چین به معنای زنجیره و بلاکچین به معنای زنجیره های (خطی) از بلوکه است. تفاوت عمده این سیستم ثبت اطلاعات با سایر سیستمها این است که اطلاعات رمزنگاری شده با ذخیره سازی روی این سیستم، میان همه اعضای شبکه به اشتراک گذاشته میشود (دفاتر کل توزیع شده) و امکان دستکاری اطلاعات ثبت شده

و فریب دادن سیستم تقریباً از بین می‌رود، زیرا نزد همه استخراج کنندگان و ماینرهای حاضر در شبکه، از همان ابتدای شکل گیری داده‌ها تا تأیید آنها به سبک سیستم اجماع و اثبات کار یاد میشود در معرض مشاهده عمومی ماینرهای حاضر در شبکه قرار دارد. تنها در صورتی امکان هک و تقلب وجود دارد که نصف به علاوه یک از ماینرها با یکدیگر تباری کنند و البته چنین تباری و توطئه‌ای هم به جهت تعدد و پراکندگی ماینرها در تمام دنیا عادتاً ممکن نیست.

با این توضیحات، روشن میشود که در سیستم‌های متعارف ثبت و ذخیره سازی اطلاعات، از آنجا که یک نقطه مرکزی برای آنها طراحی شده، میتوان با هک یا تخریب نقطه مرکزی داده‌ها و اطلاعات، تمام آنها را از بین برد و یا حتی مدیر شبکه میتواند دخالت‌هایی انجام دهد؛ لکن در سیستم بلاکچین احتمال چنین دخالت‌ها و خرابکاری‌هایی تقریباً به صفر میرسد، زیرا نه مرکزیت داده‌ها در اختیار یک فرد یا شرکت است و نه امکان از بین بردن اطلاعات موجود در شبکه وجود دارد.

البته، استفاده از فناوری بلاکچین منحصر در بیت کوین نیست، بلکه دامنه استفاده از آن بسیار گسترده است و در امور مختلف شخصی، خانوادگی، سازمانی، و حاکمیتی میتوان از آن استفاده کرد. بعد از پیدایش رایانه‌ها در دهه ۱۹۷۰م، ظهور رایانه‌های شخصی در دهه ۱۹۸۰م، ظهور اینترنت در دهه ۱۹۹۰م، و پیدایش شبکه‌های اجتماعی، از فناوری بلاکچین به عنوان یک انقلاب در عرصه فناوری یاد میشود.

رکن دوم: استخراج بیت کوین

واژه استخراج یا ماینینگ به جهت تشابه با استخراج فلزات گرانبها تا حدودی غلط انداز است، زیرا توجه ما را صرفاً معطوف میکند به پاداش این ساز و کار یعنی بیت کوین جدیدی که در هر بلوک ایجاد میشود. اگرچه ماینینگ با این پاداش تشویق میشود، اما هدف اصلی ماینینگ تولید بیت کوین‌های جدید نیست. استخراج، ساز و کاری پشتیبان برای انتقالات غیر متمرکز است که توسط آن تراکنش‌ها اعتبارسنجی و تأیید میشوند. ماینینگ یا استخراج، اختراعی است که بیت کوین را متمایز میکند. یک ساز و کار امنیتی غیر متمرکز که مبنای پول نقد دیجیتال هم‌تا به هم‌تاست. ماینینگ به دو صورت ممکن است انجام شود:

۱- به صورت انفرادی که باعث صرف هزینه‌های زیاد و احتمال ناتوانی در ایجاد بلوک خواهد شد.

۲- به صورت جمعی و در قالب استخرهای ماینینگ، که هزاران ماینر (از نقاط مختلف دنیا) در یک استخر با به اشتراک گذاشتن قدرت هش خود و ماین کردن هم‌زمان، علاوه بر اینکه قدرت هش خود را بسیار بالا می‌برند، تمام ماینرها به میزان فعالیتشان بالاخره سهم کوچکی از پاداش کلی را دریافت میکنند که علاوه بر دریافت روزانه سهمشان، ریسک نرسیدن به نتیجه را کاهش میدهند.

مخترع بیت کوین از قبل بلوکها را نساخته است، بلکه ایجاد بلوکها نتیجه فعالیت ماینرهاست؛ لذا تا یک بلوک ساخته نشود، امکان ساخت بلوک بعدی وجود ندارد. همچنین، اینگونه نیست که مخترع بیت کوین از قبل رمز آنها را تعیین کرده باشد،

بلکه الگوریتم تعریف شده در سیستم برای پیشبرد ساز و کار استخراج و ماینینگ به تولید مستمر رمز میپردازد و به موازات آن ماینرها به صورت مستمر مشغول عملیات استخراج هستند.

ایجاد هر بلوک روی شبکه تقریباً ده دقیقه زمان میبرد و به دنبال آن یک بیت کوین جدید تولید میشود که پاداش ایجادکننده آن بلوک خواهد بود. این جایزه در چهار سال ابتدایی عرضه بیت کوین ۵۰ بیت کوین بود و این تعداد بعد از تولید ۲۱۰ هزار بلوک یا به عبارت دیگر بعد از هر چهار سال به نصف کاهش پیدا میکند؛ یعنی از سال ۲۰۱۲ به عدد ۲۵ و از سال ۲۰۱۶ به عدد ۱۲/۵ و از سال ۲۰۲۰ به ۶/۲۵ بیت کوین در هر بلوک کاهش یافته است. با رسیدن تعداد این رمزها به عدد ۱۲ میلیون، کار استخراج که در ۲۰۰۸ م. آغاز شده، در ۲۱۴۰ میلادی با استخراج آخرین ساتوشی (کوچکترین واحد بیت کوین) به پایان خواهد رسید.

وقتی رمز یک بیت کوین جدید گشوده شد، در شبکه بلاکچین به اشتراک گذاشته میشود و از سوی جمع تأیید اعتبار میشود و این شخص مالک آن بیت کوین محسوب خواهد شد شبکه بلاکچین به گونه ای طراحی شده که مکانیزم ماینینگ توسط ماینرها امکان تحقق اجماع در سطح شبکه بدون یک مرجع مرکزی را فراهم میکند و به ارتقای سطح امنیت شبکه کمک میکند. این فایده ای است که از جانب استخراج کنندگان (ماینرها) به سیستم میرسد. البته، نتیجه ماینینگ منحصر به دریافت بیت کوین نیست که با اتمام استخراج بیت کوین به پایان برسد یا تعداد محدود بیت کوین قابل استخراج، به عنوان نقطه ضعف مطرح شود، زیرا ماینرها در شبکه بیت کوین دو نوع پاداش دریافت میکنند: Block reward به ازای ساخت هر بلوک جدید و Transaction Fees به ازای تأیید هر تراکنش (و نقل و انتقال در شبکه) ممکن است درآمد یک ماینر از راه تأیید تراکنش بیشتر از ساخت بلوک بشود و البته زمانیکه استخراج بیت کوین به پایان برسد، درآمد ماینر منحصر در دریافت کارمزد تأیید تراکنشها خواهد بود. طبیعتاً، ماینرها زمانی برای ماینینگ هزینه میکنند که مقدار BR و TF بیشتر از هزینه های تجهیزات و مصرف انرژی باشد قیمت بیت کوین براساس سیستم عرضه و تقاضا تعیین میشود.

رکن سوم: کیف پول

نگهداری بیت کوین ها در فضای نرم افزاری انجام میشود که از آن به کیف پول تعبیر میشود. دسترسی به این کیف پول تنها برای مالک امکان پذیر است و اگر مالک، این رمزها را پاک کند یا سخت افزاری که رمزها را در آن نگهداری میکند از بین برود، دیگر امکان دسترسی به بیت کوین ها وجود نخواهد داشت.

مزایای بیت کوین:

۱- عدم محدودیت در مبادلات

از آنجاکه مبادله بیت کوین به صورت هم‌تا به هم‌تا انجام می‌شود، لذا معادل سازی آن با هر ارزی در هر نقطه ای از دنیا بدون سلطه هیچ فرد یا حکومتی و بدون هیچ مانعی و البته با بالاترین سطح امنیت حاصل از سیستم اجماع، انجام پذیر و قابل مبادله است؛ درحالی که چنین چیزی در مورد اسکناس قابل تصور نیست.

۲- عدم امکان مصادره

با توجه به اینکه هیچ فرد یا حکومتی به‌عنوان واسطه در استخراج و تبادل بین فروشندگان و خریداران بیت کوین وجود ندارد، لذا در مواردی مانند تصمیم حاکمیت به مصادره اموال یک شخص یا در تخصیص بین دو کشور و بلوکه کردن اموال، چنین دسترسی اعمال سلطه وجود نخواهد داشت.

۳- عدم جعل و تقلب

با خصوصیات مطرح در بیت کوین، امکان جعل و تقلب در آن وجود ندارد.

۴- عدم خلق پول بی رویه در اقتصاد و کنترل تورم

با توجه به اینکه خلق پول براساس ساز و کار تعریف شده در بیت کوین امکان‌پذیر نیست و نیز این نوع پول غیرمتمرکز بوده و در اختیار بانک مرکزی قرار ندارد، لذا امکان خلق بی رویه پول و در نتیجه کاهش ارزش شدید آن و یا تورم افسار گسیخته متصور نیست.

معایب بیت کوین

در کنار مزایای متعدد بیت کوین، معایبی هم در آن وجود دارد که به بعضی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱- نوسانات شدید قیمت

قیمت بیت کوین از ابتدای تکون تاکنون نوسانات بسیاری داشته است و هرچند وجود نوسان مختص هویت بیت کوین نیست، گاهی این نوسان در فاصله کوتاهی اتفاق افتاده است و امکان تکرار دارد.

۲- اقدامات مجرمانه

تازمانیکه مالک یک بیت کوین خودش را معرفی نکند، فروشنده و خریدار بیت کوین در جهان خارج قابل شناسایی نیست؛ لذا در اقدامات مجرمانه، فرد مجرم می‌تواند مثلاً برای رفع هک یک سایت، بیت کوین مطالبه کند و قابل رهگیری و شناسایی هم نباشد.

۳- فرار مالیاتی و پولشویی

در صورت عدم ارائه اطلاعات از جانب مالک بیت کوین، دولت‌ها نه امکان وضع مستقیم مالیات دارند و نه امکان رهگیری پولشویی در سیستم اقتصادیشان وجود دارد.

۴- از بین رفتن دارایی

بیت کوین چیزی جز یک رمز نیست؛ لذا اگر یک کاربر رمز بیت کوینش را که در کیف پول سخت افزاری نگهداری میکند از دست بدهد، به هیچ وجه امکان بازیابی وجود ندارد، چون هیچ فرد و نهاد واسط وجود ندارد که بتوان با مراجعه به آن، دارایی را بازیابی کرد. همچنین، اگر مالک بیت کوین امکان دسترسی به این رمزها را برای نزدیکان یا افراد امین و مورد اعتماد خودش فراهم نکند، با فوت مالک، ورثه او هم نمیتوانند از این دارایی استفاده کنند.

با توجه به مزایا و معایب بیت کوین، رویکرد کشورها در قانونگذاری نسبت به آن هم متفاوت است. براساس تحقیقات، در پاییز ۱۳۹۹ کشورهایی مانند ژاپن، آلمان، و کانادا با وضع قوانینی استفاده از رمز ارزها را قانونی اعلام کرده اند و کشورهایی مانند عراق، عربستان، امارات، و مصر استفاده از آن را غیر قانونی دانسته اند.

بررسی ادله عدم مشروعیت استخراج بیت کوین

دلیل نخست: حق اختصاصی حاکمیت در انتشار پول

دیدگاه اهل سنت

اختصاص ضرب سکه و انتشار پول به حاکم جامعه از وجوه ممیزه فقه اهل سنت در مقایسه با فقه شیعه است. در رابطه با منع از ضرب سکه توسط غیرحاکمیت، به بررسی دو تقریب که به طور گسترده مورد استناد متقدمان و معاصران اهل سنت قرار گرفته است، میپردازیم. شایان ذکر است که استخراج بیت کوین به مثابه انتشار پول و ضرب درهم و دینار به شمار آمده، لذا استخراج آن توسط اشخاص بنا بر دو تقریب حرام شمرده شده است:

تقریب اول: اختصاص انتشار پول به حاکم

طبق نقل های مختلف از جمله قاضی و فقیه حنبلی ابو یعلی احمد حنبل معتقد است ضرب درهم تنها با اذن سلطان جایز است، زیرا اگر توده مردم اقدام به ضرب سکه کنند (مرتکب خلاف شرع خواهند شد) و این کار مستلزم فساد (در جامعه اسلامی) است. ماوردی، رافعی، نووی در نقل از شافعی و سیوطی هم مشابه همین عبارت را بیان میکنند و صراحتاً میگویند «لأنه من شأن الإمام»: ضرب سکه از شئون امام و حاکم جامعه است.

از نگاه اندیشمندان معاصر اهل سنت، استخراج بیت کوین هم مانند ضرب سکه و انتشار پول از شئون حاکمیت شمرده شده، لذا انجام آن توسط عموم مردم جایز نیست. قحطانی مینویسد: «فقها در عبارات و بیانه های مختلف همواره در صدد بیان این نکته بوده اند که مسئله پول و امور مربوط به نظام پولی و رقابت بر آن و انتشار پول از وظایف و مختصات امام است.»

غسان محمد الشیخ، در مقاله «التأسیل الفقهي للعمليات الرقمية، البتكوين نموذجاً» بعد از نقد هفت دلیل بر حرمت استخراج و مبادله بیت کوین، تنها دو دلیل را میپذیرد؛ او مینویسد: «به کارگیری رمز ارز بیت کوین بدون اذن دولت و ولیّ امر یا بانک مرکزی که در عصر حاضر تحت امر او سیاست های پولی تنظیم میشود، تعرض و دست اندازی به امور مهم مختص

ولی امر است و در تعارض با اراده امتی است که حاکمشان را عهده دار تدبیر امورشان قرار داده اند» ایشان استخراج بیت کوین را از امور مهمه و در انحصار حاکمیت و ولی امر می‌شمارد.

عبدالسمیع در تأکید بر این رأی معتقد است: «احتیاج به سیاستگذاری تولید رمز ارزها در زمان ما ملموستر و مهمتر است از آنچه فقها در مورد ضرب سکه فتوا داده اند»

همچنین، سامی مطر الحمود مینویسد: «سیاستگذاریهای پولی در شریعت اسلام از همان قرون اولیه به امام جامعه واگذار شده و سیره مسلمانان نیز آن را تأیید میکنند.» فتوای هیئت عامه امور اسلامی و اوقاف در امارات متحده عربی و فتوای مفتی اعظم مصر شوقی علام در تحریم بیت کوین مبتنی بر همین دلیل است.

نقد تقریب اول:

استناد به دلیل مذکور چند اشکال دارد:

۱- با توجه به توضیحاتی که در موضوع شناسی گذشت، استخراج بیت کوین هیچ شباهتی به ضرب سکه و حتی انتشار اسکناس ندارد. بیت کوین یک ماهیت مجازی و غیرملموس است که تعداد محدود و معینی دارد و هرکدام از ماینرها در اقصا نقاط جهان با به کارگیری دستگاههای مربوط به استخراج، به مرور و به اندازه مشخصی به آن دست پیدا میکنند.

۲- اندیشمندان اهل سنت هیچ روایت و مستند شرعی برای آن ارائه نمیدهند و نهایتاً در اثبات این شأنیت به تقریب دوم تمسک میکنند که اگر آحاد مردم اشتغال به ضرب سکه و انتشار پول داشته باشند، موجب فساد و مخالف مصالح عامه و حکومت است، که نقد تقریب دوم خواهد آمد.

تقریب دوم: استلزام فساد

دومین تقریبی برای اثبات حرمت استخراج بیت کوین توسط اشخاص آن است که: «اگر توده مردم اقدام به ضرب سکه کنند (مرتکب خلاف شرع خواهند شد) و این کار مستلزم فساد (در جامعه اسلامی) است». ورود مردم به عرصه ضرب سکه و یا استخراج بیت کوین منجر به فساد و افساد میشود، زیرا یا با غش در ضرب سکه یا ارتفاع و انخفاض قیمت بهنفع خودشان در حق مردم و جامعه ظلم خواهند کرد و اقتصاد جامعه اسلامی را در معرض خطر قرار میدهند. سامی مطر الحمود بعد از نقل کلمات متقدمان و متأخران از عالمان اهل سنت در مقام نتیجه گیری مینویسد: «تولیدکننده این رمز ارز (بیت کوین) شرعاً حق ایجاد پول جدید برای مردم را ندارد، زیرا این مسئله به ولیامر واگذار شده و اگر فردی این حکم را نپذیرد، سایر مردم را نیز نمیتوان از اقدام به چنین کاری منع کرد و هر فردی دست به ایجاد و انتشار رمز ارز خواهد زد، چراکه این کار از کوتاهترین و سریعترین راههای ثروتمندشدن است و چنین چیزی مخالف با قواعد و ضوابط شرعی است»

نقد تقریب دوم:

تقریب دوم هم نمیتواند مستند ممنوعیت استخراج بیت کوین قرار گیرد، زیرا:

۱- براساس توضیحاتی که در رابطه با چیستی بیت کوین داده شد، اصلاً امکان عادی غش در استخراج و تولید آن وجود ندارد.

۲- عمومی بودن استخراج بیت کوین و خارج بودن از سیطره یک حاکمیت یا نهاد مرکزی از مهمترین مزایای بیت کوین و عاملی برای رغبت عمومی به آن است، زیرا یک نهاد مرکزی وجود ندارد که اجبار یا ممانعت نسبت به استخراج آن داشته باشد و در کنترل کردن آن نه مصالح عموم بلکه صرفاً مصالح حاکمیت (مانند جبران کسری بودجه) را در نظر بگیرد به اذعان عالمان اهل سنت ذیل استدلال به تقریب اول، حاکمیت هم در ضرب سکه و ارتفاع و انخفاض قیمت آن در معرض فساد است و باید از ظلم به مردم خودداری کند، لکن احتمال این ظلم و یا حتی وقوع آن توسط حاکمیت را عاملی برای سلب این اختیار و انحصار نمیدانند.

بله، ضرب سکه یا انتشار اسکناس یا تولید و استخراج رمز ارز به جهت مصالح عامه باید تحت نظارت حاکمیت انجام شود، لکن انحصار تولید و استخراج آن به حاکمیت و سلب آزادی دیگران مستند شرعی ندارد؛ چنانکه دولتها در مصادیق دیگر مصالح عامه از قبیل واردات دارو، صرفاً با نظارت کردن، سعی در حفظ نظام سلامت دارند.

دیدگاه امامیه

در احادیث شیعه، نه تنها دلیل بر انحصار ضرب سکه در شئون امام و حاکمیت وجود ندارد، بلکه بعضی از روایات دال بر عدم چنین انحصاری است؛ به عنوان نمونه، محمد بن مسلم در روایت معتبری نقل میکند: به امام صادق (ع) عرض کردم فردی درهم ضرب میکند و در ضرب آن از آلیاژ آهن و غیر آن هم استفاده میکند (و با نقره ترکیب میکند) و به دیگران میفروشد، (آیا چنین کاری مجاز است؟) حضرت فرمودند اگر چنین کاری (اضافه نمودن آلیاژی غیر از نقره در درهم) بین مردم متداول است اشکالی ندارد.

این روایت به دلالت اقتضا بیان میکند که ضرب سکه از جانب غیر حاکمیت اشکالی ندارد، زیرا در صورت ممنوعیت آن، حضرت میفرومودند اگر ضرب و استفاده از درهم های ناخالص در شهر متداول باشد اشکالی ندارد؛ بلکه میفرومودند در هر صورت چون سکه های مذکور توسط حاکمیت ضرب نشده، به کارگیری آنها منهی عنه است.

البته، جریانی را بیهقی در المحاسن و المساوی و به تبع او دمیری در حیاة الحيوان الکبری نقل میکند، از عاجز ماندن عبدالملک مروان از تقابل با تهدید ملک روم به ضرب سکه با متنی در شتم رسول خدا (ص) و انتشار آن در بلاد اسلامی و متوسل شدن عبدالملک به امام باقر (ع) برای حل این معضل، ناقل این جریان، راهکار حضرت را نقل میکند، سپس میگوید: عبدالملک فرمایش حضرت را در کیفیت ضرب سکه و آنچه باید روی سکه های مضروب نوشته شود انجام داد و حضرت به او فرمودند: این سکه ها را به جامعه اسلامی عرضه کن و مردم را ترغیب کن به استفاده از آنها و در بخشنامه ای اعلام کن هر فردی که با درهم و دینار و سکه ای غیر از اینها معامله کند کشته خواهد شد. طبق این نقل، امام باقر (ع) علاوه بر دستور به

عبدالملک مروان در ضرب سکه به شیوه ای خاص، فرمودند مردم را مجبور کن به تبعیت از همین سکه ها و تخلف کنندگان را تهدید به قتل کن. این نقل هم جدای از ضعف سند، قضیه ای در واقعه ای خاص و در دفاع از حرمت رسول خدا(ص) و ضعف عبدالملک مروان در تقابل با قصد حاکم بلاد روم بوده است و نمیتواند ملاک کلی برای شیوه شرعی ضرب سکه و اختصاص آن به حاکم جامعه اسلامی قرار گیرد.

همچنین روایاتی در مجامع حدیثی شیعه و فتاوی ای از اهل سنت وارد شده است که بر نهی استفاده از سکه هایی با ناخالصی زیاد دلالت میکند؛ لکن هیچ دلالتی بر اختصاص حق ضرب سکه و انتشار پول به حاکمیت ندارند.

دلیل دوم: صدق قمار

جمعی از اندیشمندان معاصر اهل سنت استخراج و مبادله بیت کوین را مصداق قمار میدانند؛ لذا معتقدند این عمل تکلیفاً حرام است و وضعاً مالکیتی به دنبال نمی آورد». علی جمعه مفتی اعظم سابق مصر، علت حرمت استخراج و مبادله بیت کوین را قمار دانسته و از بیت کوین و سایر رمز ارزها تعبیر میکند به: «قمار فی قمار»

بندر یحیی نیز مینویسد: «رمز ارزها مشتمل بر قمارند و قماربودنشان یا در استخراج است (یا در مبادله)، اما در استخراج به این جهت است که دستیابی اولین فرد با حل معادلات ریاضی به رمز موردنظر، باعث میشود تلاش سایر افراد در دستیابی به آن بیهوده و بی اثر شود.

استدلال ایشان را در تحریم استخراج بیت کوین به دلیل تطبیق بر قمار میتوان اینگونه توضیح داد که افراد متعددی در نقاط مختلف دنیا برای استخراج بیت کوین که در حقیقت حل معادلات ریاضی خاصی است، اقدام میکنند و با خرید دستگاه های گران قیمت ماینینگ و پرداخت مبالغ زیاد برای مصرف بالای برق، متحمل هزینه های زیادی میشوند؛ لکن از بین این افراد تنها یک نفر به نتیجه رسیده و به عنوان جایزه بیت کوین دریافت میکند و تلاش سایرین بیهوده خواهد بود. لذا، چنین عملی مصداق قمار است؛ یعنی پرداخت پول و هزینه زیاد در مقابل چیزی که اصلاً معلوم نیست به آن دست یابد و در پایان هم غیر از یک نفر، سایر افراد بی نصیب خواهند ماند.

نقد دلیل دوم

۱- براساس توضیحاتی که در موضوع شناسی بیت کوین بیان شد، روشن میشود که در استخراج بیت کوین، همه افرادی که با پرداخت هزینه هایی اقدام به ماینینگ با دستگاه های مخصوص میکنند (و با پیوستن به استخرهای ماینینگ با سایر ماینرها همکاری میکنند)، در هر صورت به مقداری بیت کوین (هرچند مثلاً یک صدهزارم از یک بیت کوین) دست پیدا میکنند، علاوه بر اینکه در مقابل تأیید هر تراکنش و نقل و انتقال هم از درخواست دهنده کارمزد دریافت میکنند. بنابراین، عدم دقت در موضوع شناسی سبب تطبیق قمار بر استخراج بیت کوین شده است.

۲- صرف اینکه فرد برای دست پیدا کردن به جایزه، هزینه ای پرداخت کند و احتمال عدم موفقیت داشته باشد سبب صدق قمار نیست، زیرا در اینصورت جعاله هم باید از مصادیق قمار باشد، با اینکه مشروعیت اصل جعاله مورد اتفاق فقهای فریقین است. در جعاله زمانیکه جاعل به طور عمومی اعلام میکند هرکسی این عمل خاص را برای من انجام دهد یا گمشده مرا پیدا کند چنین جایزه ای دریافت میکند، افراد مختلفی ممکن است به عنوان عامل به دنبال تأمین هدف جاعل بروند و تلاش کنند، لکن جعل تنها در اختیار یک نفر قرار بگیرد. از منظر فقه امامیه، قمار دو رکن دارد؛ یکی صدق لعب که فی نفسه هیچ نتیجه عقلایی بر آن مترتب نباشد.

دوم: وجود مرآه و برد و باخت.

استخراج بیت کوین چنانکه در ابتدای بحث توضیح داده شد اولاً: عملی نیست که صرفاً به قصد سرگرمی و مشغولیت انجام شود، بلکه یک کار تخصصی و پیچیده با ابزار خاصی است که هم برای شبکه و امنیت آن (در تعاملات استفاده کنندگان) مفید است و هم برای استخراج کننده منافی به دنبال دارد. ثانیاً: در حالت اولیه، هیچ برد و باخت و شرط بندی هم در استخراج بیت کوین وجود ندارد. بنابراین، ادعای صدق قمار بر استخراج بیت کوین ادعایی بی دلیل است.

وجه مشروعیت استخراج بیت کوین (تطبیق عنوان جعاله)

با توجه به موضوع شناسی استخراج بیت کوین، این عمل منطبق بر عنوان جعاله در ابواب معاملات است. بیهوتی از فقهاء حنابله در تعریف جعاله مینویسد: «جعاله یعنی جعل یک شیء (به عنوان جایزه) برای کسی که برای او (جاعل) عمل مباحی انجام داده هرچند آن عمل مباح، مجهول باشد؛ مثل دوختن لباسی که اوصافش معلوم نیست، یا پیدا کردن گمشده ای که (محدوده) جایگاهش را تعیین نکرده است، همچنین اشکالی ندارد که مدت انجام دادن عمل نامعلوم باشد.»

طبق فتاوی اهل سنت، جهالت عمل و جهالت مدتزمان رسیدن به هدف، خللی در مشروعیت جعاله ایجاد نمیکند، حتی بعضی از اندیشمندان معاصرشان که استخراج بیت کوین را با استناد به دلیل اول (حق حاکمیت) برای افراد حرام میدانند، اذعان میکنند که ارکان جعاله بر استخراج بیت کوین منطبق است و از این حیث اشکالی بر آن وارد نیست (غسان محمد، البته، برخی نیز استخراج بیت کوین را حلال شمرده و دلیل حلیت آن را تطبیق بر جعاله میدانند).

جعاله در فقه شیعه التزام به پرداخت عوض (پاداش) در مقابل انجام یک عمل حلال قصد شده است. تحقق جعاله اختصاص به رد ضالّه و مال گمشده ندارد، بلکه حتی برای تشویق دیگران به انجام یک عمل، قابلتحقق است. جعاله یک ایقاع است؛ یعنی نیاز به قبول از جانب عامل ندارد؛ لذا حتی بدون قصد قبول از جانب عامل و حتی بدون تحقق شرایط متعاقبین در عامل (مانند بلوغ)، باز هم جعاله محقق میشود و در صورت انجام عمل، عامل مستحق حق الجعل (پاداش) خواهد بود. همچنین در جعاله، معلومیت حق الجعل لازم نیست و حتی لازم نیست منفعت عمل به جاعل بازگردد. لذا، اگر منفعت عمل به عامل هم بازگردد اشکالی ندارد؛ مثل اینکه اعلام کند هر فردی که این شعر را حفظ کند چنین جایزه‌ای به او میدهم.

طبق قواعد و ضوابط فقه امامیه، عنوان جعله بر استخراج بیت کوین منطبق است. جاعل همان طراح شبکه بیت کوین (ظاهراً با نام مستعار ساتوشی ناکاموتو) است؛ جعل و پاداش، بیت کوین یا درصدی از بیت کوین به علاوه کارمزد تراکنش هاست؛ عامل هم استخراج کننده (ماینر) است؛ ابزار مورد نیاز و میزان پرداخت هزینه برای دستیابی به بیت کوین هم کاملاً معلوم است، هر چند مجهولیت شان خللی به مشروعیت استخراج بیت کوین از باب جعله وارد نمیکند؛ عمل مورد نظر هم ساز و کار استخراج و ماینینگ است که بعد از تأیید در سیستم اجماع، دریافت بیت کوین و کارمزد تراکنشها توسط الگوریتم طراحی شده، تضمین شده، و از آن با عنوان اثبات کار (POW) یاد میشود.

نکته قابل توجه آنکه مالیت بیت کوین امری مسلم نزد عقلاست، زیرا مالیت امری است که از تسابق جمعی از عقلا برای به دست آوردن یک شیء به جهت اغراض عقلایی انتزاع میشود و ادله مخالفین جواز استخراج بیت کوین هم نتوانست ثابت کند شارع، اثر اعتباری ملکیت را از این امر انتزاعی ملغی کرده است. تبیین مالیت بیت کوین و نفی غرر از آن مجال دیگری میطلبد.

پس از ارائه تفصیلی حجت الاسلام ذاکری، ناقد اول حجت الاسلام دکتر علیرضا طلابی در مقام طرح برخی اشکالات به بیان مطالب زیر پرداخت:

- عنوان مقاله با متن مقاله مطابقت ندارد.
- چکیده ناقص است زیرا که در مقاله دو دلیل بر حلیت آمده اما در چکیده نیست و چکیده با متن سازش ندارد.
- حق حاکمیت در انتشار پول و صدق ربا از دلایل اهل سنت است و اگر نقد این دلایل اهل سنت است پس چرا دیدگاه شیعه را ذکر کرده اید و دیدگاه شیعه در این مورد خوب مطرح نشده و در حق دیدگاه شیعه کوتاهی شده است.
- بحث حاکمیت را در این خصوص ناقص مطرح کرده اید.
- اینکه رفع تحریم بواسطه این بخش حل شود و تحریم را دور بزنیم، این در صورتی است که ادله شما تبری شود، چرا در مقابل آن نمیگویید که اگر بیت کوین درست شود ممکن است تهدیدی برای نظام اقتصادی ما باشد.
- بحث استخراج بیت کوین هم تهدید هست هم فرصت.
- در روایات بحث طلا و نقره را مطرح کرده اند در حالیکه این بحث اعتباری است که ارزش آن با خودش نیست و نمیتوان به آن استناد کرد.
- اشکالاتی در چکیده و پیشینه پژوهش وجود دارد.
- مشکل کلی این مقاله این است که پیش فرض را کالا بودن بیت کوین در نظر گرفته اند، اما وقتی اشکالات اهل سنت را مطرح میکنند به فرض پول بودن بیت کوین به نظر می رسد، این را باید تشریح میکردید.

• اگر بیت کوین را پول در نظر بگیرید دیگر نمی توان با جعاله آن را اثبات کرد، اگر با فرض کالا بودن بیت کوین در نظر بگیریم این مورد قابل حل می باشد.

در ادامه جلسه، نوبت به ارائه مطالب و نقد ناقد دوم رسید که حجت الاسلام دکتر سید عبدالحمید ثابت به موارد زیر پرداختند:

• تقدیر و تشکر می کنم از ارائه دهنده محترم که وارد اینگونه بحث های جدید و چالش برانگیز شده اند و طبیعتاً انتظاری نیست که در یک مقاله ۲۰ صفحه ای و در یک ارائه ۲۰ دقیقه ای بتوان این موضوع را به خوبی تبیین نمود و مسائل را کامل توضیح داد اما ایشان از عهده این کار برآمدند.

• موضوع شفاف نیست و بایستی بیشتر شفاف شود.

• مسئله تفاوت پول و ارز باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد. به هیچ عنوان تلقی پول از بیت کوین صحیح نیست.

• فرق پول با ارز بایستی مشخص شود، دلار در آمریکا پول است اما برای ما ارز است.

• ریال داخل ایران نماینده کالا است اما دلار که نماینده کالا نیست پس بدل نماینده کالا است.

• بیت کوین زمانی ارز تلقی می شود که مقابل کالا نباشد که ظاهراً هم همینطور است یعنی تمام افراد کشورها آنرا نماینده کالا نمی دانند.

• ارائه دهنده محترم باید روشن کنند که بالاخره بیت کوین را پول می دانند یا ارز؟ مسلماً کالا نمی دانند.

• بایستی دقت شود که آیا صدق قمار می کند یا نه؟

• چنانچه اصل بیت کوین مجازی است شرط بندی آن هم مجازی است و اصل سیستم برای شرط بندی است.

• خصوصیت دیگر بیت کوین این است که در معرض اتلاف وسیع قرار دارد.

• تبدیل سرمایه ها به بیت کوین لطمه سنگینی به کشور می زند.

• در مورد بیت کوین و امثال آن، یک بحث فرهنگی و یک بحث اقتصادی وجود دارد که بایستی مورد توجه قرار گیرد.

در انتهای جلسه نیز ضمن طرح پرسش های حضار و سایر مطالب طرح شده توسط ناقدین، ارائه دهنده به انتقادات و سؤالات پاسخ داده و با جمع بندی مدیر کرسی، جلسه با ذکر صلوات بر محمد و آل طاهریش به پایان رسید.